

AgriDhamma

The Duty of Professional Agriculturists

ธรรมนำทเกษตร

Buddhadasa Bhikkhu

พุทธทาสภิกขุ

**A Lecture by Buddhadasa Bhikkhu to Agricultural Teachers
and Officials on 25 March 1991 at Suan Mokkhapharam,
Chaiya, Surat Thani Province, Thailand.**

**ธรรมบรรยายแก่คณะครูบาอาจารย์
25 มีนาคม 2534
สวนโมกขพลาราม ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี**

Translated by Prof. Lindsay Falvey, Chair of Agriculture, University of Melbourne, Australia

Transcribed from tape by Lerchat Boonek, Kasetsart University, Bangkok, Thailand.

Institute for International Development

Copyright © 2002 Lindsay Falvey

This publication may be copied in full or substantial part in any form provided the use is consistent with furthering understanding of the Dhamma.

This edition published in Thailand by the:
Institute for International Development
14 Birdwood Street, Netherby
Adelaide, South Australia 5062
Telephone: 61 [0]8 8272 8088
Fax: 61 (0)8 8272 8588
<http://www.iid.org>

ISBN 0-646-42070-4

IID

The Institute for
International Development

This book is published by the Institute for International Development Ltd, an Australian public company limited by guarantee, which is chartered to provide international development services and to promote international cultural interaction. The Institute for International Development Fund obtains its resources from any surpluses generated by its professional activities, inputs by its members and associates, and public and private donations. It applies its resources to development activities in such fields as: publications on development, culture and the arts; sponsorship of seminars; workshops and other forums; international exchanges; research; education; cultural awareness education, and artist exchanges programs

Contents

กิตติกรรมประกาศ และ คำแนะนำ

Acknowledgements and Comment

ธรรมบรรยายแก่คณะครูบาอาจารย์ 25 มีนาคม 2534

English Translation

Summary

Translated Text

Notes

กิตติกรรมประกาศ และ คำแนะนำ

หนังสือเล่มนี้สมบูรณ์ได้จากความร่วมมือของหลายท่านที่เสียสละเวลา คำวิจารณ์ แสดงความคิดเห็น และ กระตุ้น ซึ่งบางครั้งจะด้วยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ความริเริ่มในการจัดทำเริ่มจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเกื้อหนุนของศาสนาพุทธที่มีต่อเกษตรกรรมอย่างเพียงพอในประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกษตรกรรมแบบยั่งยืน โดย ศาสตราจารย์ ดร. จรัญ จันทร์ลักษณ์ คุณผกาพรรณ สกุลมาน และข้าพเจ้า ได้เดินทางไปยังสวนโมกข

และได้เกิดแรงบันดาลใจที่จะถอดคำสอนจากม้วนบันทึกเสียงออกมาเป็นภาษาเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้ผู้สนใจในวงกว้างขึ้น

โดยเฉพาะเกษตรกรและผู้ศึกษาในสาขานี้ ในการนี้ นายเลอชาติ บุญเอก อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ซึ่งกำลังศึกษาระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น

ได้เป็นผู้ถอดคำบรรยายออกมาเป็นภาษาเขียน โดยมีคุณนพเก้า บุญเอก

เป็นผู้ช่วยเหลือในด้านการพิมพ์

ส่วนการแปลเป็นภาษาอังกฤษนั้นท่านพระอาจารย์สันติคาโร และ

ท่านพระอาจารย์กัลยาโณ

ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือในการอธิบายความหมายเฉพาะจากคำบรรยายบางส่วน

และสุดท้ายมูลนิธิธรรม... ได้เห็นชอบในการดำเนินการรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์

จากความร่วมมือหลายฝ่ายดังกล่าวหนังสือเล่มนี้จึงสำเร็จสมบูรณ์ออกมาได้

เนื้อหาภาคภาษาไทยเป็นส่วนที่ตรงมากที่สุดกับคำบรรยายของท่านพระพุทธทาสภิกขุ เนื่องจากเป็นการถอดคำบรรยายโดยตรงจากม้วนบันทึกเสียง

โดยมีเนื้อหาที่เรียบง่ายและมีการใช้ภาษาอย่างชาญฉลาด

ซึ่งยากต่อการเรียบเรียงเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างสมบูรณ์

การแปลสำนวนและคำโวหารพรรณนา

อาจให้ความหมายไม่สมบูรณ์เทียบเท่ากับคำบรรยายต้นฉบับที่เป็นภาษาไทย

เพื่อที่จะรักษาบรรยากาศของการบรรยายกลางแจ้งที่มีสุนทรีย์และไถ่ปะปนทั่วไปในกลุ่มผู้ฟัง

คำแปลภาคภาษาอังกฤษได้รักษาการแสดงคำสอนที่มีลีลาและเรียบง่ายบางส่วนให้ใกล้เคียงกับภาคภาษาไทยให้มากที่สุด

คำที่มีความหมายเฉพาะในบทภาษาไทยที่ถูกแปลออกมาถูกแสดงไว้ในวงเล็บในประโยคนั้นเพื่อคงความหมายที่ต้องการเอาไว้

ส่วนหมายเหตุในตอนท้ายของบทบรรยายภาคภาษาอังกฤษได้แสดงความหมายของข้อความที่เกี่ยวข้องในคำบรรยายให้กระจ่างยิ่งขึ้น

คำบรรยายนี้ได้เข้าถึงหลักคำสอนของศาสนาได้อย่างดีเยี่ยมโดยยกการเกษตรเป็นตัวอย่างมากกว่าที่จะเป็นการสนทนาในหัวข้อการเกษตร

แต่กระนั้นบทบาทสำคัญของการเกษตรได้ถูกสื่อให้เห็นถึงการเข้ามาเอาประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวจากธรรมชาติแล้วก็เป็นไป

ซึ่งสิ่งนี้คือหลักสำคัญของศาสนาที่ท่านพระพุทธทาสได้ศึกษาและฝึกฝนมาตลอดชีวิต

จึงหวังว่าท่านผู้อ่านได้รับบางส่วนของปัญญาอันหลักแหลมของท่านพุทธทาสจากหนังสือเล่มนี้

Acknowledgements and Comment

This booklet is the product of many persons who contributed time, criticism, ideas and motivation, sometimes unwittingly, towards its completion. It had its origins in research about the Buddhist underpinnings of self-sufficient agriculture in Thailand as a form of sustainable agriculture, which took Professor Dr Charan Chantalakhana, Ms. Pakapun Skulman, and me to Suan Mokkh. The existence of audio tapes in the Thai language of Buddhadasa's own teachings stimulated the idea to render this lecture into both written Thai and English for a wider audience, particularly agriculturists and those studying the field. Mr. Lerchat Boonek, a lecturer from Kasetsart University completing his doctorate at the University of Melbourne, kindly agreed to undertake the Thai transcription from the variably distinct tape. His sister, Miss Nopphagoa Boonek in Bangkok, similarly gave of her time and expertise in typing the Thai manuscript. Its translation into English led to calls for assistance to the respected monks Ajan Santikaro and Ajan Kalyano who responded helpfully and quickly. Once the document was near completion, the Dhammadana Foundation at Suan Mokkh clarified indistinct parts of the Thai text and agreed to publish it, and kindly handled all arrangements including printing at their expense. The product has been an act of mutual assistance.

The Thai text is the most precise rendition of Than Buddhadasa Bhikkhu's words that is possible from the tape. It contains his earthy expressions and engaging and intelligent use of language in a manner that does not fully flow into the English version. Translation of puns, personal idioms, and circuitous incremental descriptions that form part of the masterful lecturer in the Thai language, must lose much of the original impact. In an attempt to retain the flavour of an outdoor lecture, with dogs and chicken wandering among the gathering, the English text retains some colourful and down to earth expressions that have some equivalence in Thai and English. Expressions or words specific to the Thai text that have been rendered literally are presented in parentheses in sentences that attempt to faithfully render their intent. Endnotes appended to the English attempt to clarify terms or concepts indicated by the relevant superscript in the text.

The lecture may be best approached as significant religious teaching using agriculture as an example, rather than as a discussion on agriculture for religious persons. Nevertheless, the key role of agriculture as a means of illustrating such traits as acquisitiveness and separation from the natural environment form part of the extensive Buddhist learning with which Buddhadasa had been imbued by a lifetime of study and spiritual practice. One hopes that at least part of this genius shows through these pages.

ธรรมบรรยายแก่คณะครูบาอาจารย์

25 มีนาคม 2534

สวนโมกขพลาราม ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

๒๕ มีนาคม ๒๕๓๔

ท่านสาธุชน ที่เป็นนักศึกษา ครูบาอาจารย์ เจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม
ทั้งหลาย,

อาตมาขอแสดงความยินดีในการมาของท่านทั้งหลาย สู่สถานที่นี้ ในลักษณะเช่นนี้
คือมาแสวงหาความรู้ทางธรรมะ เพื่อไปประกอบในการดำเนินชีวิต
และหน้าที่การงานของตน ๆ ให้ความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ขอได้โปรดทราบไว้อย่างคร่าว ๆ ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะนั้นมีประโยชน์
หรือถึงกับเรียกว่าจำเป็น ในการที่จะไปใช้ในการดำรงชีวิต ใน ๒ ความหมาย :
เพื่อให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามความหมายของมนุษย์ ในลักษณะพื้นฐาน
นี้ อย่างหนึ่ง, เราจะมีหน้าที่การงานอย่างไร แปลกประหลาดกันเท่าไรก็ตาม
แต่โดยพื้นฐานต้องมีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง มันจึงจะทำอะไรได้ดี; และอย่างที่สองก็
ธรรมะจะช่วยให้การทำงานในหน้าที่นั้น ๆ ที่มีอยู่นั้น ได้ดี แลมันจะ ได้สนุก เป็นที่พอใจ ด้วย
งานการมันก็ก้าวหน้า และมีประโยชน์. นี้อย่างน้อยก็มีความจำเป็นใน ๒ ความหมายอย่างนี้
คือมีความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องกันเสียก่อน, เมื่อดำเนินกิจกรรมในหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์
มันก็สมบูรณ์.

ถ้าว่าการดำรงชีวิตเป็นมนุษย์โดยพื้นฐานไม่ถูกต้อง
มันก็มีปัญหาเสียแล้วแต่ในการดำรงชีวิตเป็นมนุษย์.
มันขาดธรรมะแล้วชีวิตนั้นแหละมันจะกัดเจ้าของ ไอ้ชีวิตเองมันจะกัดตัวเอง
เรียกว่าชีวิตมันกัดเจ้าของเพราะเจ้าของไม่มีธรรมะ, **ชีวิตไม่มีธรรมะ ชีวิตมันกัดตัวเอง;**
เลวกว่าหมาเสียอีก. ใครเคยเห็นหมากัดเจ้าของบ้าง นี้ก็ไม่เคยเห็น.
เป็นชีวิตที่ไม่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะอันถูกต้อง นี้มันจะกัดเจ้าของ;
ทนมานเหมือนอย่างกับว่าตกรรณน้อย ๆ อยู่ตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืนก็ได้ :
เดี๋ยวความรักกัด เดี่ยวความโกรธกัด เดี่ยวความเกลียดนั้นเกลียดนี้กัด
เดี๋ยวกลัวนั้นกลัวนี้กัด วิตกกังวลในอนาคตโน่นกัด อาลัยอาวรณ์ย้อนหลังในอดีตก็กัด
ตื่นเต้นสั่นระรัวอยู่ที่นี้กัด อิจฉาริษยาก็กัด ความหวังก็กัด ความหึงก็กัด
ถึงขนาดไปฆ่าตัวเองตาย ซึ่งมีอยู่บ่อย ๆ. ชีวิตมันหลงทาง
กัดเจ้าของจนตัวเองนะฆ่าตัวเองตาย ด้วยความเห็นแก่ตัว;
อย่างที่เป็นมหาเศรษฐีแล้วก็มียังมีอยู่บ่อย ๆ เลย ฆ่าตัวเองตาย. นี้
**ถ้าชีวิตโดยพื้นฐานมันไม่ถูกต้อง มันไม่สงบเย็น แลมันก็มันไม่เป็นประโยชน์แหละ
เมื่อมันถูกกัด ไม่มีความผาสุกสงบเย็น แลมันก็ยากที่จะทำประโยชน์.**

ไอ้สิ่งที่เรียกว่าประโยชน์ ๆ นี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็น ๓ อย่าง
ขอได้โปรดจำไว้ให้ดี และทำให้สำเร็จครบถ้วน :-

ประโยชน์ที่หนึ่ง คือประโยชน์ตัวเอง แก่ตัวเอง ก็ทำได้ดี.

สอง - ประโยชน์ผู้อื่น ๆ ก็ทำได้ดี.

สาม - ประโยชน์ที่ผูกพันกันโดยแยกกันไม่ได้ มันแยกกันไม่ได้, ประโยชน์ชนิดนี้
ทำพร้อมกันไปทั้งตัวเองและผู้อื่น มันเป็นประโยชน์แก่โลกทั้งโลก เป็นประโยชน์ในโลก;
อย่างนี้ก็ต้องทำให้ดี. เรามีหน้าที่ที่จะต้องประพาสประโยชน์อย่างน้อยเป็น ๓ อย่างอย่างนี้.

ถ้าชีวิตโดยพื้นฐานไม่ถูกต้อง ไม่มีความสงบเย็น มันไม่ทำได้ ทำไม่ได้
มันก็เป็นไม่ได้ทำประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์, แม้แต่ทำประโยชน์ตัวเองก็ผิด ๆ ถูก ๆ ผิด

ๆ ถูก ๆ ต้องหัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง เหมือนคนบ้า ๆ บอ ๆ อยู่เสมอ
นี่ชีวิตที่มันไม่ถูกต้องมันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้การทำงาน, หน้าที่ที่สองก็คือการทำงาน
ตามทำหน้าที่ของตนซึ่งไม่เหมือนกัน เป็นชาวนา เป็นชาวสวน เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ
เป็นศิลปิน เป็นกรรมกร เป็นขอทานนั่นนะ; นี่ก็เรียกว่ามันไม่เหมือนกัน. แต่ละคน ๆ
จะต้องทำหน้าที่ของตน ๆ ให้ถึงที่สุด ใหญ่ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ; นี่คือหน้าที่การงาน.
ถ้ามีธรรมชาติเพียงพอมันจะทำกันอย่างสนุกสนานสบาย
เหงื่อออกมากก็เป็นน้ำมนต์ไม่เป็นน้ำร้อน. ไอ้คนโง่ ๆ พอทำอะไรเหงื่อออกมาเป็นน้ำร้อน
มันร้อนเหมือนกับลนไฟ; แต่ถ้าคนมีธรรมชาติ มีธรรมชาติแล้ว เหงื่อออกมาเป็นน้ำเย็น
เป็นน้ำมนต์; กลับจะพอใจว่า เออ, เราได้ทำหน้าที่ถึงขนาดเหงื่อมันจึงออกมา;
อย่างนี้เรียกว่าเหงื่อมันเป็นน้ำมนต์ มันก็สนุกสนานในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ.

ปฏิบัติหน้าที่ของตน คำนี้ฟังดูให้ตี มันจำเป็นหรือไม่จำเป็น ปฏิบัติหน้าที่ของตน,
หน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งให้สูงสุดนะ เป็นชั้นเอกในชีวิตนี้ มันมีอยู่ด้วยกันทั้งนั้น
แล้วแต่ใครจะบกพร่องหรือไม่บกพร่อง เพราะว่าชีวิตนี้มันต้องเป็นอย่างนั้น. จะแก้ตัวว่า
เฮ้ย, ฉันไม่ได้สัญญาว่าจะทำนี่ ฉันไม่ได้เกิดมาโดยสัญญากันว่าจะทำ
ฉันไม่ได้โดยอยากจะทำมาด้วย ทำไมจะมาบังคับให้ฉันต้องทำนั่นทำนี่นะ. มันก็จริง
ประชาธิปไตยไม่ทำก็ได้ แล้วก็ลองดูซิ ลองไม่ทำดูซิ
ลองไม่ทำหน้าที่การงานให้เหมาะสมแก่การเป็นอยู่ของตน
มันจะเป็นชีวิตที่กัดเจ้าของยิ่งขึ้นไปอีก. ฉะนั้นเรา
ควรจะบูชาหน้าที่การงานเป็นสิ่งสูงสุด คือมันเป็นความรอด.

ข้อนี้มีความหมายอยู่ ๒ แง่ ท่านจะเลือกเอาแ่งไหนก็ได้. ความคิดของคนโบราณ
ปู่ย่าตายายนะ เขาถือเป็นหลักกันมา เป็นหลักถอดมาจากพระศาสนาว่า **ชีวิตนี้เป็นของยืม**
เป็นของยืม ไม่ใช่ตัวกู - ไม่ใช่ของกู. เหมือนไอ้คนโง่สมัยนี้ มันว่าตัวกู มันว่าของกู
แต่ปู่ย่าตายายเขาว่าชีวิตนี้เป็นของยืม. **ธรรมชาติให้ยืมมา : ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติไฟ**
ชาติลม ชาติอากาศ ชาติวิญญาณ มาประกอบกันเป็นอัฐภาพร่างกายนี้
สำหรับจะพัฒนาให้ดีที่สุด รักษาให้ดีที่สุด และก็เป็นเจ้าของให้ถูกต้องที่สุด และทันแก่เวลา.
เขาถือหลักกันอย่างนี้ ฉะนั้นเขาจึงไม่ยึดถือหมายมันอะไรเป็นตัวกู - ของกู
ให้มันกัดเจ้าของ; แต่คนที่ไม่ถือหลักอย่างนี้ มันก็ถือว่าตัวกู - ของกู ชีวิตเป็นตัวกู -
เป็นของกู กูจะทำอะไรก็ได้. นี่มันปล้น มันก็ยกยกเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว
ชีวิตยืมมานะมันว่าของกูนี้ มันก็เป็นโกหกหลอกลวงยกยกเอาเป็นของกูเสียตั้งแต่ต้นแล้ว
มันก็ทำไปตามกิเลสตัณหา ไม่ยึดถือระเบียบที่ถูกที่ควร; นี่มันต่างกันลิบ
ในการปฏิบัติต่อสิ่งที่ถือว่าเป็นตัวกูหรือเป็นของกู
กับที่ถือว่าเป็นของยืมมาจะต้องส่งเจ้าของในเวลาอันควร.

ธรรมชาติให้ยืมมาเป็นอัฐภาพร่างกายชีวิตนี้ ให้ยืมอย่างไม่คิดดอกเบี้ยนะ, คิดดู
ไม่คิดดอกเบี้ย แล้วไม่คิดค่าสึกหรอ ไม่คิดค่าอะไรหมด แล้วยังให้มาพัฒนาตามพอใจด้วย,
พอใจอย่างไรก็เอาซิ ขอแต่ให้มันเป็นประโยชน์แก่ตนเอง; จะมาพัฒนาผิด ๆ
ให้มันกัดเจ้าของก็ตามใจ. **ธรรมชาติให้ยืมมาอย่างอิสระ**
มาพัฒนาให้ถูกต้องที่สุดตามพอใจที่สุด แล้วก็รักษาไว้ในฐานะเป็นของยืม
แล้วคืนเจ้าของเมื่อถึงเวลาอันสมควร. เดียวนี้ก็ดูซิ ไม่มีใครอยู่เกิน ๑๐๐ ปีแล้ว ถือว่า
๑๐๐ ปี เป็นเวลาคืนเจ้าของได้แล้ว; ให้มีความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ
คืนให้เจ้าของอย่างที่น่าพอใจ,
อย่าเอาของเน่าเหม็นสกปรกกรงรังเต็มไปด้วยความบกพร่องคืนเจ้าของ

เข้าโลงอย่างที่ผีไม่อยากจะต้อนรับ เพราะมันไม่ทำอะไรให้ดีให้ถูกต้อง; มันต้องพัฒนา ๆ ให้มีความน่าพอใจ ให้ชีวิตเต็มเรื่อยไปจนกว่าจะได้คืนเจ้าของ.

เดี๋ยวนี้เราพัฒนากันอย่างไร ? ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า พัฒนากันอย่างไร **จึงไม่มีความสุข ไม่มีสันติภาพ, มีแต่ความหวาดกลัว มีแต่การเบียดเบียน** **เต็มไปด้วยปัญหา** เต็มไปด้วยภาวะที่เป็นปัญหา; มลภาวะเองก็เหลือเกิน มากขึ้น ๆ จนจะตายแล้วเพราะมลภาวะ. ช่วยกันพัฒนาอย่างไร ? **เต็มไปด้วยการทำลายธรรมชาติ ทำลายป่า ทำลายถนนหนทาง ห้วยหนองคลองบึงบาง** กันเสียโดยมาก; ไม่พัฒนา จนต้องไปเกยงอนให้รัฐบาลพัฒนา หรือว่ามีเหตุผลอย่างอื่น, ไม่รักษาให้สวยงามด้วยความสมัครใจเหมือนสมัยปู่ตายาย. สมัยปู่ตายายนี้ก็พัฒนาถนนหนทาง ห้วยหนองคลองบึงบาง ไม่ได้รบกวนรัฐบาลหรอก ถ้ามีพิธีทางศาสนาเพื่อจะร่วมมือกัน; เช่นว่าไอ้คลองนี้ มีการแห่หมอนขปพระพุทธรูปประจำปี มันก็ช่วยกันพัฒนาคลองให้น่าดูให้เรียบร้อยให้สะอาดให้ใช้งานได้. เราจะแห่ขบวนพระไปทางนี้ เราก็คต้องสร้างถนนไปทางนี้ ถนนก็เกิดขึ้น; นี่เขาเรียกว่าพัฒนาขึ้นมาโดยไม่รบกวนรัฐบาลหรอก, เดี่ยวนี้ก็ยังคงต้องรบกวนรัฐบาล ด้วยความเห็นแก่ตัว ด้วยความขี้เกียจ.

นี่แหละคนที่ไม่พัฒนา มันก็ขี้เกียจ แล้วมันก็เอาเปรียบ แล้วมันก็อิจฉาริษยา มันก็อกตัญญู มันใช้ของเปลือง มันทุจริต มันทำอาชญากรรมนั้นนี่เต็มไปด้วยทิวหวัระแห่ง จนหาความปลอดภัยไม่ค่อยจะได้แล้ว. เมื่อก่อนบวช หลายสิบปีมาแล้ว อาตมาเคยไปที่กรุงเทพฯ รู้สึกว่าเต็มไปด้วยความปลอดภัย ค่าคินดึกตื่นคนเดียวไปไหนก็ได้; ตอนหลังนี้เมื่อไปที่หลังนี้ มันปรากฏว่าไม่มีอย่างนั้น **มีแต่ความต้องระวัง มีแต่อันตราย มีอาชญากรรม มีอันธพาลมาก สร้างคุก** **กันไม่หวาดไหว สร้างตำรวจกันไม่หวาดไหว** ศาลสถิตยุติธรรมก็ไม่ค่อยจะพอแล้วสำหรับคนอันธพาล.

นอกจากจะไม่พัฒนาแล้วมันยังทำลายตัวเอง มันมีปัญหาณะ **ปัญหาอบายมุข,** **ปัญหาอบายมุข :** สนามมาหรือตีมน้ำเมาหรือเที่ยวกลางคืนหรืออะไรนี่ **ปัญหาอบายมุข**มาทำลายตัวเอง. แล้วมันมีปัญหาหยาเสพยัดิต, **ปัญหาหยาเสพยัดิต** เดี่ยวนี้เป็นปัญหาโลกณะ ไม่ใช่ปัญหาประเทศ ไม่ใช่ปัญหาระดับประเทศหรือระดับบุคคล กลายเป็นปัญหาโลก; เป็นคนสร้างปัญหาหยาเสพยัดิต ให้ลิงมันหัวเราะ ให้ผีมันหัวเราะ ให้คนป่ามันหัวเราะ เพราะมันไม่มีปัญหากับสัตว์เหล่านั้น; เป็นคนนี่ก็ได้เป็นโรค ๆ **เป็นโรคที่ไม่ควรจะเป็น** โรคสกปรกโรคไม่ควรจะเป็น คือโรคที่หมาก็ไม่เป็นแล้วคนก็เอามาเป็น; **เป็นกันทั้งโลก จนเป็นปัญหาโลก** ปราบโรคอะไรกันทั้งโลก. คุณก็ได้ยินชื่ออยู่แล้ว, มีปัญหาที่จะปราบโรคนี้กันทั้งโลก คือโรคที่หมาก็ไม่เป็นแล้วก็คนก็มาเป็นอย่างนี้; ให้ผีมันหัวเราะ ให้ลิงมันหัวเราะ ให้คนป่าสมัยไม่นั่งผ้ามันหัวเราะ. **นี่แหละพัฒนา, พัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ?**

เดี๋ยวนี้มันเจริญด้วยการศึกษานะ, คุณก็ได้ยิน มีชาวอะไร : การศึกษาเจริญที่สุด สุขภาพอนามัยดีที่สุด การเมืองดีที่สุด เศรษฐกิจดีที่สุด เทคโนโลยีดีที่สุด คอมพิวเตอร์ดาวมันจะเต็มโลกอยู่แล้ว; ทำไมโลกไม่มีสันติภาพแล้ว ? ทำไมโลกกลับมีแต่ปัญหายุ่งยาก เต็มไปด้วยอาชญากรรมยิ่งขึ้น ? **คือว่าสิ่งเหล่านั้นมาถูกใช้ไปเพื่อกิเลสของมนุษย์ เขาพัฒนา ๆ ๆ** แต่สิ่งที่ส่งเสริมกิเลสของมนุษย์ **คือพัฒนา ๆ ไปในทางที่มันส่งเสริมกิเลสของมนุษย์,** **ไม่ได้พัฒนาไปในทางที่จะระงับกิเลสของมนุษย์; ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งเห็นแก่ตัว** ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งเห็นแก่ตัว มันเป็นการพัฒนาของผู้เห็นแก่ตัว มันก็พัฒนาเพื่อเห็นแก่ตัว.

นี่เพราะเหตุว่าธรรมะมันไม่มี **เพราะเหตุว่าธรรมะมันไม่มี,** มันมีแต่ความรู้ ๆ ๆ ฉลาด ๆ ๆ

ฉลาดจนไปเที่ยวโลกพระจันทร์หรือไปเที่ยวดวงดาวนั้นนี้ได้เหมือนไปเที่ยวหลังบ้านอย่างนี้ ; มันฉลาดถึงขนาดนี้แล้ว มันก็ยังไม่เห็นดีไม่เห็นว่าดี ไม่มีสันติสุขไม่มีสันติภาพ แล้วมันก็ยังเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว เพราะว่ามันขาดธรรมะ เพราะว่าการศึกษามันบ้า ไอ้การศึกษาทั้งโลกนะมันบ้า. ประเทศไทยเล็ก ๆ ก็ตามกันประเทศใหญ่ ๆ ที่มีการศึกษามันเลยมีแต่การศึกษาที่ทำให้ฉลาด ๆ อย่างเดียว ฉลาด ๆ ๆ จนไม่รู้จะฉลาดกันอย่างไรแล้ว; แล้วมันก็เอาความฉลาดที่แสนจะฉลาดนั้น มาใช้เห็นแก่ตัว ๆ ทำทุกอย่างเพื่อเห็นแก่ตัว ๆ; คนจนก็เห็นแก่ตัว คนรวยก็เห็นแก่ตัว เศรษฐีก็เห็นแก่ตัว ขอบทานก็เห็นแก่ตัว ลูกจ้างก็เห็นแก่ตัว นายจ้างก็เห็นแก่ตัว จนประชาชนก็เห็นแก่ตัว, แม่แต่ว่าไอ้เลือกผู้แทนต้องจ้างกันนี้ มันเป็นเรื่องเห็นแก่ตัว ไม่สมกับว่ามีธรรมะ, มันเห็นแก่ตัวกันจนเต็มไปหมด จนจะถึงกับว่า สร้างคุกไม่พอ สร้างตำรวจไม่พอ สร้างศาลไม่พอ.

ลองไม่เห็นแก่ตัว, ไม่เห็นแก่ตัวอย่างเดียวเท่านั้นแหละ มันไม่มีความผิดคิดร้ายอะไรสักชนิดหนึ่ง; เลิกคุกเสียให้หมด เลิกตำรวจเสียให้หมด เลิกศาลเลิกกฎหมายเสียให้หมด, ไม่มีศาสนาก็ได้. นี่คุณช่วยจำไปด้วยเถอะ ถ้าไม่เห็นด้วยก็เอาไปคานไปดาอะไรก็เชิญ ว่าถ้าไม่เห็นแก่ตัวเท่านั้นแหละ เลิกกฎหมายทั้งหมดได้ เลิกศาสนาเสียก็ได้ เพราะศาสนามันมีหน้าที่สอนไม่ให้เห็นแก่ตัว; ถ้าว่าคนมันไม่เห็นแก่ตัวอยู่แล้วจะเอาศาสนาไปทำไม มันไม่รู้จะทำงานอะไร กว้างเหมือนกัน. เดียวนี้มันเห็นแก่ตัว ๆ มีกฎหมายเท่าไร ๆ ก็ไม่พอ มีศาสนามาช่วยคุ้มครองชี้แจงเท่าไรก็ไม่พอ มันก็ยังเห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยความเลวร้าย มีวิกฤตการณ์ทั่วไปไปทุกหนทุกแห่ง อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ เต็มไปด้วยอันธพาลนะ เต็มไปด้วยอันธพาล.

นี่ขอใหม่มองดูกันในแง่ที่ว่า มันไม่พัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง เพราะการศึกษามันมีแต่สอนให้ฉลาดอย่างเดียว มัน ไม่ได้อสอนธรรมะ; ถ้าเป็นระบบโบราณเน้นการศึกษามันแฝดกันอยู่กับธรรมะ. ที่เราเห็นกันได้ง่าย ๆ ก็ยังทันเห็นอยู่ก็ว่า ก่อนนี้การศึกษามันมันอยู่ในวัด มันเรียนในวัด การศึกษามันแต่เรียนจากวัด เป็นเด็กวัดอยู่ในวัด แล้วก็ออกมา; มันอบรมธรรมะเรื่องไม่เห็นแก่ตัวนั้นนะมาก มากเหลือเกิน ๆ. ท่านทั้งหลายคงจะไม่รู้เรื่องว่าเด็กวัดอยู่กันอย่างไร, เด็กวัดนี่ต้องรับใช้พระเจ้าพระสงฆ์อาจารย์นะ ตลอดเวลาแหละ จะต้องเอาใจใส่ทุกอย่าง : เรื่องขบเรื่องฉันท เวลาเข้าเวลาเพล เวลาเย็นก็ยังต้องเตรียมไว้, ต้องทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ทำความสะอาดโรงธรรม โบสถ์ โรงธรรม และกิจกรรมอื่นๆ อีกมาก, ค่าลงยังต้องช่วยนวดฟันให้อาจารย์; เด็กวัดนี่นอนหลับที่หลังอาจารย์ และยังต้องตื่นก่อนอาจารย์ด้วยเข้าไป เพราะว่าสำนักในหน้าที่ เสียสละไม่เห็นแก่ตัวอยู่อย่างนี้เป็นปี ๆ ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง บวชแล้วจึงจะได้ออกมาจากวัด เพราะฉะนั้นนิสัยที่ไม่เห็นแก่ตัวนั้นมันมีมาก. นั่นแหละคือธรรมะ ๆ เขาจึงไม่มีความเห็นแก่ตัว, มีความรู้ไม่มากมายอะไร แต่ไม่เห็นแก่ตัว, ซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ กตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ; นี่จึงเกิดสันติสุขสันติภาพในบ้านในเมืองในหมู่มหาชนหรือในโลก.

เดี๋ยวนี้มันแยกการศึกษาออกไปจากธรรมะหรือศาสนา ความคิดนี้เพิ่งเกิด เพราะว่า ตามที่เราทราบกัน ได้สว่นได้ความว่า มหาวิทยาลัยสูงสุดในโลก เช่น Oxford, Cambridge นี้ ก่อนนี้มันเป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัดนะ, ขอให้คุณเข้าใจ. มันเป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัด พระจัดเหมือนกับโรงเรียนราษฎร์ของวัด, มันเต็มไปด้วยศาสนา มันเต็มไปด้วยการควบคุมตัวเอง หักห้ามกิเลส; ต่อมามันค่อย ๆ เจริญขึ้น จนค่อย ๆ เปลี่ยนออกมาเป็นถอนตัวออกจากวัดออกจากศาสนา มันจึงต่างกันไป; มันเคยมีสภาพบุรุษผู้เห็นแก่ธรรมะ มันก็กลายมาเป็นมีสภาพบุรุษผู้เห็นแก่ตัว.

นี่ระบบแยกศาสนาออกไปจากการศึกษา การศึกษาก็เป็นอิสระไม่มีอะไรควบคุม คนเขาก็ฉลาด ๆ ฉลาดเท่าไรก็เอาไปใช้เพื่อการเห็นแก่ตัว; ก่อนนี้ถ้าฉลาด ๆ ๆ ก็เอาไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์แก่ศาสนา ประโยชน์แก่โลกแก่สังคม; เดียวนี้ยิ่งฉลาด ๆ ก็เอามาใช้เพื่อเห็นแก่ตัว ๆ; ความเห็นแก่ตัวในโลกนี้มันก็ลึกซึ้ง ยากที่จะจำกัด ยากที่จะแก้ไข ยากที่จะป้องกัน.

นี่แหละโทษของการที่แยกศาสนาออกไปจากการศึกษา ระบบนั้นเราก็เอามาใช้ *Secularization – แยกศาสนาออกไปจากการศึกษา* แล้วมีผลเป็นอย่างนี้ :

ศึกษาแล้วเหมือนกับภูติผีปีศาจ ที่เจลียวฉลาด ที่จะเอาเปรียบผู้อื่น เพราะความเห็นแก่ตัว.

นี่เอาตมาขอเรียกว่าการศึกษาผิดหรือการศึกษาบ้าเลย ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว, ไม่ใช่ยิ่งฉลาดแล้วยิ่งเห็นแก่ผู้อื่น.

โลกปัจจุบันมันเป็นเป็นอย่างนี้เพราะมันไม่มีธรรมะ ไม่มีธรรมะ.

ที่มาพูดนี้ก็ไม่ใช่อะไรดอก เพื่อให้เห็นว่า **ธรรมะนั้นจำเป็น มัน**

จำเป็นสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง มัน

จำเป็นสำหรับการบำเพ็ญกิจการหน้าที่การงานให้ดีที่สุด แล้วมัน

จำเป็นที่จะสังคมกันรวมกันอยู่เป็นโลกของมนุษย์ ที่มีสันติสุขมีสันติภาพ

คือมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองโลก.

เดี๋ยวนี้ความเห็นแก่ตัวมันคุ้มครองโลก

ความเห็นแก่ตัวมันเป็นกิเลสตัณหาเป็นความบ้าความหลังหรือเป็นความโง่ก็ได้ เห็นแก่ตัว ๆ มันคุ้มครองโลก. บางคนเข้าใจผิด แย้ง โอ้, ถ้าไม่เห็นแก่ตัวแล้วก็ไม่มีการทำดีช.

นั่นนะเข้าใจผิด ขอลอยาไต่คิดอย่างนั้น เห็นแก่ตัวนั้นไม่ได้คิดว่าจะทำดี

มันคิดแต่จะบ้าตามกิเลสตัณหา เรียกว่า *selfish, selfish* คำเดียวเท่านั้น สั้น ๆ;

มันเห็นแก่ตัวด้วยกิเลสตัณหา ทำอะไรเพื่อประโยชน์แก่กิเลสตัณหาของตัวเอง.

ถ้ามันเป็นการทำดีด้วยสติปัญญาด้วยความถูกต้อง ไม่เรียก *selfish* หรือ *ค้ำ* เรียกว่า *ไอ self-penalize, self-respect, self-development* ไปทางโน้น ไม่ใช่ *selfish* ไม่ใช่ *selfish* ดอก ไอ *selfish* นี้ใช่ไม่ได้ดอก, นี้ใช่ไม่ได้ มันเห็นแก่ตัว ๆ.

อยากกลัวว่าไม่เห็นแก่ตัวแล้วจะไม่ทำอะไร; มันทำด้วยความรู้สึกที่ถูกต้อง รู้จักผิดชอบชั่วดี เคารพตัวเอง บูชาตัวเอง พัฒนาตัวเอง ให้ถึงที่สุด ให้ทันแก่เวลา ถือเสมือนว่าชีวิตนี้ยื่นของธรรมชาติมา รับผิดชอบให้สำเร็จ ให้ถึงที่สุด แล้วจะได้คืนเจ้าของ; ไม่เสียเวลาเปล่า หรือว่าไม่เสียชาติเกิด. คำนี้นั้นรุนแรงมาก ถ้ามันเสียชาติเกิด ไม่ได้พัฒนาให้มีความถูกต้อง. เดียวนี้เราจะดูว่า เราจะพัฒนากันอย่างไร.

แต่โบราณนั้นก็มีการใช้ ๆ เรียกก็เรียกว่า *ชีวิตสังโฆหาร* *ชีวิตสังโฆหาร*

ชีวิตสังโฆหาร ตามตัวหนังสือแปลว่าค้าขายด้วยชีวิต เอาชีวิตเป็นการค้าขาย

เอาชีวิตเป็นเดิมพัน ลงทุนค้าขายได้รับประโยชน์สูงสุดเต็มที่ ก่อนแต่จะตาย;

ผู้ใดทำได้สำเร็จก็เรียกว่าประสบความสำเร็จใน *ชีวิตสังโฆหาระ – ทำการค้าขายด้วยชีวิต.*

ในขั้นแรกก็มีแต่เรื่องโลก ๆ นะ ทำการงานประสบความสำเร็จ มีเงินมาก

มีเกียรติยศชื่อเสียงอำนาจวาสนาบารมี มีหลักทรัพย์มีอะไรถึงที่สุด ๆ

มอบให้ลูกหลานนะดำเนินการแทนเขา คนแก่จะต้องพักผ่อน;

คนแก่ผู้ประสบความสำเร็จนี้ก็พักผ่อน นุ่งผ้าขาว ห่มผ้าขาว สวมรองเท้าขาว กั้นร่มขาว

ไปเดินเล่นอยู่ที่ป่าละเมาะริมลำธารอันเจียบสงัดพักผ่อนหย่อนใจ.

นี่สัญลักษณ์ของผู้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชีวิต.

เรื่องยังมีเล่าต่อไปว่า วันหนึ่งไอนายคนนี้ ผู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างนี้

ไปพบกับพระพุทธเจ้าเขา ที่ป่าละเมาะริมลำธารแห่งหนึ่งด้วยเหมือนกัน เขาก็อวดลี

อวดพระพุทธเจ้า ว่าเขาเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตสังโฆหาระ ในทำนองจะถูก

ดูถูกพระพุทธเจ้าอีก ว่านั่นนะคนขอทาน ไอคนไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตสังโฆหาระ;

วางทำงานองดูถูกพระพุทธเจ้าไปเสียอีก.

พระพุทธเจ้าท่านไม่มีเรื่องที่จะต้องโกรธเคืองเกลียดชังอะไร ท่านก็ถามว่า "เมื่อผู้สำเร็จการค่าในชีวิตนี้ ถ้าว่าลูกหลานมันตายลงไปจะรู้สึกอย่างไร?" ในที่สุดมันก็สารภาพว่า มันจะต้องร้องไห้ มันจะต้องร้องไห้. พระพุทธเจ้าว่า อย่างนี้เราไม่เรียกว่าประสบความสำเร็จในการพัฒนาชีวิต, มันไม่ต้องมีปัญหาใด ๆ อีก. ก็เป็นอันว่าคนแก่นั้นก็รู้สึกตัวว่าไม่พอ การพัฒนาชีวิตเท่านี้ไม่พอ

ถามพระพุทธเจ้าว่าจะต้องทำอะไร. ท่านก็สอนธรรมะ ธรรมะที่สูงขึ้นไปกว่าระดับธรรมดา. นี่พัฒนาชีวิตด้วยธรรมะในระดับต้นจนเป็นอย่างนั้นแล้ว แต่ยังไม่จบไม่หมดนะ

พระพุทธเจ้าก็สอนให้ยิ่งขึ้นไปให้สูงขึ้นไป ให้เกินระดับธรรมดาที่ว่า "ไม่มีความทุกข์เพราะอะไรตาย เพราะอะไรพลัดพราก เพราะอะไรอย่างนี้, ไม่มีความทุกข์เลยนะ คือสอนเรื่องธรรมะขั้นสูงขั้นโลกุตตระ ให้ตาแก่คนนั้นเข้าใจ. ตาแก่คนนั้นก็มีความรู้ครบถ้วน พัฒนาชีวิตทั้งในแง่ของโลก ๆ โลกียะด้วย, ได้รู้จักพัฒนาชีวิตในแง่ของโลกุตตระ คือระดับสูงด้วย; ธรรมะเป็นอย่างนี้.

สรุปความว่า **ธรรมะให้มีชีวิตพื้นฐานเป็นมนุษย์ที่ถูกดองกอน แล้วก็พัฒนาชีวิตในระดับโลกียะอยู่ในโลกถึงที่สุดแล้ว ก็พัฒนาให้สูงสุดในระดับเหนือโลก เหนือโลก เป็นโลกุตระด้วย.**

นี่คือเรื่องของธรรมะ เรื่องของธรรมะ ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักธรรมะอย่างนี้. อาตมารู้จักธรรมะอย่างนี้จึงยินดีหรือพอใจในการมาของท่านทั้งหลาย สู่สถานที่นี้ เพื่อแสวงหาความรู้ทางธรรมะ ไปดำเนินชีวิตหรือหน้าที่การงานของตน ๆ ให้ถึงที่สุดแห่งการพัฒนา ให้ทันแก่เวลา ราวกับว่า **ชีวิตนี้เป็นของยืมมา.**

ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงว่าธรรมะ ในความหมายที่จะเป็นประโยชน์แก่การทำหน้าที่การงาน. โปรดช่วยจำไว้ให้ดี ๆ ว่า คำว่า ธรรมะ *ธรรมะ* นั้นแปลว่า *หน้าที่*; แต่ครูในโรงเรียนสอน สอนเด็ก ๆ ว่า ธรรมะ ๆ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า; ต่างกันเท่าไร คุณลองคิดดู. ตัวธรรมะแท้จริงโดยภาษาแท้ ๆ ในประเทศอินเดีย ในปทานุกรมของชาวอินเดียนะ ธรรมะ duty, ธรรมะ ออกคำแปลว่า duty, สอนลูกเด็ก ๆ ธรรมะก็แปลว่า duty; แต่ในเมืองไทย เราธรรมะคือสอนว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า. นี่มันผิดเหลือผิด เพราะว่าในอินเดียนั้น คำสอนของศาสนาไหนดลัทธิไหน เรียกว่า ธรรมะเหมือนกัน, ศาสดาที่เป็นคู่แข่งกันเป็นปรปักษ์กับพระพุทธเจ้านั้นมีตั้ง ๑๐ ศาสดาเห็นจะได้ คำสั่งสอนของศาสนาไหนก็เรียกว่าธรรมะ ๆ เหมือนกันหมด. ท่านชอบใจธรรมะของใคร ? นี่ก็ถามกันอย่างนี้.

ธรรมะแปลว่าหน้าที่, หน้าที่คือธรรมะ ธรรมะคือหน้าที่ เป็นภาษาไทยว่าหน้าที่ เป็นภาษาบาลีว่า ธมม, ธรรมะและหน้าที่ นั่นคือสิ่งที่ช่วยให้รอด, หน้าที่ก็ช่วยให้รอด ธรรมะก็ช่วยให้รอด; **การปฏิบัติที่ถูกต้องให้เกิดความรอดทั้งทางกายและทางจิต รอดต้องรอดทั้งทางกายและทางจิต และทุกขั้นตอนแห่งชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย และเพื่อตนเองด้วยเพื่อผู้อื่นด้วย; ธรรมะแปลว่าอย่างนั้น.**

ธรรมะแปลว่าระบบของหน้าที่. ที่ว่าระบบก็หมายความว่าหลายอย่างต้องประพุดติครั้งเดียวพร้อมกันเป็นระบบ หน้าที่คือระบบของการปฏิบัติ ให้มันถูกต้อง เฉพาะที่ถูกต้อง. ถูกต้องแก่อะไร ? ถูกต้องแก่ความรอด. รอดชนิดไหน ? รอดทั้งทางกายและทางจิต เพราะว่ารอดแต่ทางกายคือไม่ตาย ทางจิตมีความทุกข์ นี่มันไม่ไหว ตายเสียยิ่งดีกว่า; ต้องรอดทั้งทางกายและทางจิต และทุกขั้นตอนแห่งชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย และต้องทั้งเพื่อตนเองด้วยและเพื่อผู้อื่นด้วย.

เพราะว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ อย่าอวดดีไป ใคร ๆ ก็อย่าอวดดี. สมมติว่าเขายกโลกทั้งหมดให้เราอยู่คนเดียวให้เราครองคนเดียว เราก็ออยู่ไม่ได้ แล้วเราก็จะตองตายด้วยขึ้นเราอยู่คนเดียว

เพราะว่าธรรมชาติมันไม่ได้จัดโลกมาสำหรับอยู่คนเดียว แต่จัดมาสำหรับอยู่กันมาก ๆ คนก็อยู่กันมาก ๆ สัตว์ก็อยู่กันมาก ๆ ต้นไม้ต้นไม้ก็อยู่กันมาก ๆ, ธรรมชาติจัดโลกสำหรับอยู่กันมาก ๆ เพราะฉะนั้นเราต้องคิดถึงความปลอดภัยเพราะอยู่กันมาก ๆ ถ้าอยู่กันแต่คนเดียวตัวเดียวมันไม่รอดนะ.

ฉะนั้นความปลอดภัยต้องคิดถึงทั้งของตนเองและของผู้อื่น และก็มีหน้าที่ ๆ เพื่อความปลอดภัยทั้งทางกายและทางจิต :

ที่รอดทางจิตก็สำเร็จชีวิตะสังโหวาระแห่งชีวิตในชั้นสูงในชั้นหมดกิเลส ไม่หวัหระ ไม่ร้องไห้ ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่รู้สึกมีความเกิดแก่เจ็บตายนะ, แต่ในส่วนโลกมันมีมีธรรมะสำหรับผู้เกิด แก่ เจ็บ ตาย **เราจึงมีธรรมะสำหรับปฏิบัติพัฒนา สำหรับผู้เกิดแก่เจ็บตาย มีหน้าที่ตามหน้าที่ของตน ๆ.**

เดี๋ยวนี้อาจจะพูดถึงธรรมะสำหรับเกษตรกร, ได้ยินว่าท่านทั้งหลายเป็นนักศึกษา เป็นครูบาอาจารย์ เป็นเจ้าหน้าที่ ฝ่ายเกษตรกรรม. หน้าที่มีมากมายหลายหน้าที่ หลายรูปแบบของชีวิต แต่ว่าหน้าที่เกษตรกรรมนี้เป็นหน้าที่ที่สำคัญ เป็นหน้าที่ที่เก่าแก่ และมีความสำคัญ. เกษตรในสันสกฤตหรือ *กษัตริย์*, หรือ *ขัตติย* ในภาษาบาลี, คำว่า เกษตร แปลว่าเกี่ยวข้องกับที่ดิน มันผลิตจากดิน เกี่ยวข้องกับที่ดิน; ฉะนั้นที่มนุษย์รู้จักทำให้เป็นประโยชน์เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาครั้งแรก คือการทำประโยชน์ให้เกิดจากดิน. นักโบราณคดีจึงเอาไอศันไถนาเป็นรูปสัญลักษณ์ของ culture ของวัฒนธรรม นับตั้งแต่มันรู้จักไถนา, culture มันตั้งต้น และมันก็มีความเป็นอย่างนั้นแหละ;

มนุษย์เห็นความสำคัญของการทำแผ่นดินให้เป็นประโยชน์. ก่อนนี้มันไม่มุ่งฟ้าหรือมันไม่มีปัญหาอะไร มันอยู่โพรงไม้ขุดรูอยู่อะไรอยู่ ปัญหามันก็ไม่มี; ครั้นมันเป็นอย่างนั้นไม่ได้เพราะมันไม่พอกัน

สิ่งแรกที่จะต้องทำมันก็คือการผลิตประโยชน์ให้เกิดออกมาจากแผ่นดิน. เพราะฉะนั้นกิจกรรมผลิตประโยชน์ให้เกิดจากแผ่นดิน เป็นกิจกรรมหัวหน้า ชั้นหัวหน้า, กษัตริย์ก็คือผู้เป็นหัวหน้าในการผลิตประโยชน์ให้ออกมาจากแผ่นดิน และก็เป็นผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นผู้บังคับบัญชาแผ่นดิน. หรือควรจะทราบว่าแต่ก่อนโน้นหน้าที่อะไร ๆ อยู่ที่กษัตริย์คนเดียว, ที่เดี๋ยวนี้อาจแยกเป็น ๑๒ กระทรวง ๑๓ กระทรวงนี้ ก่อนมันเคยอยู่ที่พระเจ้าแผ่นดินและหัวหน้าเพียงคนเดียว.

ต่อมาสังคมมันเจริญขึ้นมันมากขึ้น มันกลายเป็นรูปร่างเป็นนครเป็นบ้านเป็นประเทศขึ้นมา มันไม่ได้มันทำอะไรไม่ไหว พระเจ้าแผ่นดินนี้ก็แบ่งหน้าที่ออกไปตามหน้าที่ อย่างที่เรามาได้เป็นกระทรวงอะไรต่าง ๆ นี้. แต่ว่าครั้งแรกที่สุด, ที่สุดนั้นนะ ประโยชน์สูงสุดคือการผลิตแผ่นดินให้เป็นประโยชน์ ผลิตแผ่นดินให้เป็นประโยชน์. กษัตริย์ก็คือชาวนา คือยอด ยอดของชาวนา ในความหมายแต่แรกเริ่มเดิมทีนะ, ผู้เป็นหัวหน้าจัดแผ่นดิน ผลิตประโยชน์ออกมาจากแผ่นดิน.

ทีนี้คำว่า แผ่นดิน *แผ่นดิน* นี้ ถ้ามันมาทางจิตใจมันก็หมายถึงร่างกายนี้; ทำร่างกายนี้ให้เป็นเหมือนผืนนา แล้วผลิตประโยชน์ขึ้นสูงในทางจิตใจออกมาเป็นมรรค ผล นิพพาน. การทำให้เกิดมรรค ผล นิพพาน นี้ก็เรียกว่าทำนาเหมือนกัน

แต่ท่านทั้งหลายคงไม่เคยได้ยิน; พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า *ทำนาอมตะ* ทำนาอมตะ : มีศรัทธาเป็นข้าวพืช มีความเพียรเป็นน้ำฝน มีปัญญาเป็นผานไถนา มีเป็นตามลำดับนะ, เมื่อทำนาเสร็จแล้ว ได้ข้าวเปลือกมาเป็นอมตะคือนิพพาน; อย่างนี้ก็ยิ่งเรียกว่าการทำนา.

ขอให้คิดดูเถอะ ความหมายของคำว่าทำนานั้นไม่ใช่เล็กน้อย ทำทั้งเรื่องโลก ๆ เรื่องแผ่นดินนี้ มาแผ่นดินชนิดที่ให้เป็นนามธรรม เป็นเรื่องของทางจิตทางวิญญาณ ก็ทำนามตะ มีพระนิพพานเป็นชาวเปลือก; เอาะการทำนาลี.

เดี๋ยวนี้เรารู้กันแต่การทำนาลูกเปลือกธรรมดา ข้าวธรรมดา
นี่ก็ยิ่งจะทำงานไม่ค่อยได้ดียิ่งมีปัญหา เพราะว่าขาดธรรมะ
เพราะว่ามีความเห็นแก่ตัวเข้ามาแทรกแซง ไม่รู้จักหน้าที่ ทำนาไม่สนุก, ถ้ารู้จักหน้าที่เคารพหน้าที่ก็ทำนาสนุก เหงื่อไหลไคลย้อยอยู่กลางแดดกับควายก็ยิ่งสนุก ยิ้มแฉ่งอยู่นั้นแหละ, โถนาไปพลง ยืมไปพลง. ชาวนารุ่นแรก ๆ เขาพอใจในการทำนาลูกตลอดเวลากลางแดดกลางนา เพราะว่ารู้สึกมันเป็นหน้าที่ เป็นสิ่งถูกต้อง เป็นสิ่งสูงสุดของมนุษย์. **สิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์คือหน้าที่ ๆ ๆ** เมื่อได้ทำหน้าที่ก็พอใจ ๆ; เรียกว่าทำนาลูกมันทำตั้งแต่อดีตธรรมดา ทำกับดินทำกับน้ำได้ข้าวเปลือก; แล้วก็ทำกับจิตกับวิญญาณภายใน ในจิตใจ นี่ก็ได้พระนิพพานเป็นชาวเปลือก เป็นผลของการทำนา.

เดี๋ยวนี้เรารู้กันที่ทำงานนี้ **ทำนาธรรมะ** นี้ มันก็ยัง **มีอุปสรรคไม่ค่อยจะสำเร็จ** เพราะว่ามันมีความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัว **มันไม่รักธรรมะ**, เมื่อไม่รักธรรมะ ก็ไม่รักหน้าที่ไม่บูชาหน้าที่ : พอเหงื่อออกมาก็ว่าไปขโมยดีกว่า พอเหนื่อยขึ้นมาหน่อยก็ไปขโมยดีกว่า, คิดรวยทางลัด เพราะความเห็นแก่ตัว. ถ้าเป็นชาวนาแท้จริง บริสุทธิ์ใจยินดีปรีดาปราโมทย์เมื่อได้เหงื่อออกมา และก็ทำนาสนุก รู้จักทำ, ใช้ให้เป็นประโยชน์ที่สูงกว่า; ไม่ใช่เอาไปกินเหล้าเมายา ไปทำอบายมุข และได้เป็นโรคที่หมาก็ไม่เป็น และยาเสพยติด อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าว่ากลักรของเรากับเกษตรกรของเราว่า **การทำนาลูกเป็นหน้าที่สูงสุด** มาแต่ดึกดำบรรพ์หลายหมื่นหลายแสนปีมาแล้ว จะดีมาก; **ผลิต ๆ ให้ชีวิตนี้มีประโยชน์มีผลมีกำไร เรียกว่าพัฒนา ๆ** ให้ทันแก่เวลาให้ทันแก่ชีวิตที่ยืนของเขา.

เดี๋ยวนี้ ธรรมะมันไม่พอ ไม่รู้จักธรรมะพอ เพราะไม่ได้ศึกษาธรรมะ จึงไม่บูชาหน้าที่การงาน. ชาวนาเดี๋ยวนี้ยังชอบน้อมนวดเสกเป่าอยู่ ไม่ชอบน้อมนวดที่แท้จริงคือเหงื่อ. อาตมาบอกนานแล้วโฆษณาไปนานแล้วว่า **ไอน้ำมนต์ที่แท้จริงที่จะช่วยให้คน, เจ้าของได้ นั่นคือเหงื่อ;** **ไอน้ำมนต์เสกเป่านี้มันทำตามพิธีเท่านั้นแหละ; ดังนั้นที่นี่ไม่มีน้ำมนต์เสกเป่า มีแต่บอกไปทำให้เหงื่อออกแล้วก็เป็นน้ำมนต์ที่แท้จริง.** ชาวนาของเราที่ยังชอบน้อมนวดเสกเป่า ไม่ชอบน้อมนวดที่แท้จริงคือเหงื่อนะ มันก็เลยไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ธรรมะ. ถ้าเห็นแก่ธรรมะ ก็รักธรรมะ ก็ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อย ไม่กลัวอะไรหมด, บูชาความถูกต้อง ไม่บูชาความเห็นแก่ตัว; ถ้าเห็นแก่ตัว ก็ไม่เห็นแก่ธรรมะ, ไม่เห็นแก่ธรรมะ ก็ไม่เห็นแก่ผู้อื่น. นี่คือนักที่เห็นแก่ตัว ๆ ไม่เห็นแก่ธรรมะและไม่เห็นแก่ผู้อื่น เพราะฉะนั้นชีวิตนี้มันก็ไม่สนุกดอก, ถ้าเห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่ผู้อื่น พอได้ทำประโยชน์อะไรมันก็สนุก พอใจ แม่เหงื่อจะออกมาท่วมตัวมันก็ยังพอใจ เพราะว่ามันมันนั้นคือสัญลักษณ์ว่าได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง อย่างถูกต้อง; เมื่อเขาเห็นแก่ตนเขาก็ไม่ชอบเหงื่อ เมื่อยังเห็นแก่ตนก็ต้องชอบความสนุกสนานเอร็ดอร่อยของตน ๆ ซึ่งเป็นการเห็นแก่กิเลส.

เดี๋ยวนี้ทั้งโลกก็บูชาความสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางวัตถุ เห็นแก่กิเลส : มีความกินกิน กินอาหารอย่างกิน แต่งเนื้อแต่งตัวอย่างกิน ที่อยู่อาศัยเครื่องใช้ไม่สอยอย่างกิน แม่แต่หยุกยา ก็เป็นหยุกยากินเล่นหรืออย่างกิน เพราะความเห็นแก่ตัว; **พัฒนาออกมาแต่เรื่องส่งเสริมกิเลส**

เครื่องจักรพัฒนาออกมาแต่เรื่องส่งเสริมกิเลสที่เกิน ๆ ๆ,
ไม่ได้พัฒนาสิ่งที่จะปราบปรามกิเลส. การศึกษาก็ไม่ปราบปรามกิเลส,
การศึกษามีแต่ไหลลาด ๆ แล้วจะได้อะไรไปเป็นเห็นแก่ตัว ไปเป็นทาสของกิเลส,
การศึกษาที่มีอยู่นั้นมีแต่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวด้วยความ ฉลาด แล้ว
เพื่อไปเป็นทาสของกิเลส, เป็นนักปราชญ์ที่ไปเป็นทาสของกิเลส รับใช้กิเลส
สนองกิเลส ก็เกิดปัญหาอย่างที่กล่าวมาแล้ว.

ขอร้องว่า **ไฉธรรมะสูงสุดคือความไม่เห็นแก่ตัว,**
ถ้าท่านมาหาแสวงหาธรรมะที่สูงที่สุด ท่านก็จงแสวงหาความไม่เห็นแก่ตัว.
ความเห็นแก่ตัวไปดูเถอะมันเป็นอย่างไรบ้าง คนเห็นแก่ตัว, คนเห็นแก่ตัวซึ่งเกียจ คดโกง
โกหกหลอกลวง เอาเปรียบ อัจฉาริชยา สรุยสราย ทำลายประโยชน์ส่วนรวม สร้างมลภาวะ
และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสร้างอุบัติเหตุ.

อุบัติเหตุเลวร้ายที่หนังสือพิมพ์ลงอยู่เมื่อไม่นานมานี้
ระเบิดบ้างไฟไหม้บ้างอะไรบางอย่างเหล่านี้ ก็เพราะความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นเหตุให้สะเพร่าก็มี;
ความเห็นแก่ตัวที่เห็นแก่ประโยชน์จนสะเพร่าก็มี จนทำสิ่งที่ไม่ควรทำ จนใช้รถที่ไม่ควรใช้
ใช้คนขับรถที่ไม่ควรใช้ ใช้วิธีการที่ไม่ควรใช้ของคนขับรถที่เห็นแก่ตัว.

คนขับรถเห็นแก่ตัวแล้วอุบัติเหตุเกิดตายที่สุด มาจากความเห็นแก่ตัวเป็นอุบัติเหตุ,
เลยไปถึงทำลายสิ่งสาธารณประโยชน์ เพราะความเห็นแก่ตัว : เกิดรวลัด ปล้นจี้ ขโมย
อันธพาลสารพัดอย่าง ตามใจกิเลส, มีอาชญากรรมทางเพศ อาชญากรรมเลวร้าย
อย่างที่ว่าแล้วว่า มันก็ไต่เป็นติดยาเสพติด เป็นโรคที่สุนัขก็ไม่เป็นกันอย่างที่ว่ามันมาแล้ว;
นี่เพราะมันเห็นแก่ตัว. สร้างคุกเท่าไรก็ไม่พอ

และเขาก็ต้องมีอุบายเบี่ยงบายสร้างอะไรก็ไม่รู้แทนคุก สร้างศาลเท่าไรก็ไม่พอ
แล้วจะสร้างที่กวาดกำจัด, อะไรรนะ เครื่องควบคุมประพฤติ ที่ไม่ใช่คุก.

เพราะว่ามันมากขึ้น ๆ ความเห็นแก่ตัว, สร้างโรงพยาบาลบ้าเท่าไรมันก็ไม่พอ
ความเห็นแก่ตัวทำให้คนเป็นบ้า เพราะความเห็นแก่ตัวมันหลงทาง มันหลงทาง,
มันเห็นแก่ตัวจนหลงทาง มันฆ่าพ่อฆ่าแม่ฆ่าลูกฆ่าเมียก็ได้มันนะ คนเห็นแก่ตัว
และมันฆ่าตัวเองตายตามไปก็ได้มัน. มันจบจากอย่างนั้น หรือมันจบจากด้วยความเป็นบ้า
ไปอยู่ในโรงพยาบาลบ้า ไปติดตามดูเถอะ

คนบ้าทุกคนในโรงพยาบาลบ้ามีจุดตั้งต้นมาจากความเห็นแก่ตัว มากเข้า ๆ ๆ แล้วหลงทาง
ความเห็นแก่ตัวหลงทางจนได้เป็นบ้า หรือมันจะนั้นก็ตาย เหลืออยู่ไม่ตาย ก็คือเป็นบ้า.

ฉะนั้น ช่วยกันเถิด จะเป็นขวานาชาวสวนชาวอะไรก็ตาม อย่าได้บูชาความเห็นแก่ตัว

ซึ่งมีความเลวร้ายอย่างที่กล่าวมานี้. เราบูชาความถูกต้อง คือเห็นแก่ธรรมะ บูชาธรรมะ
เห็นแก่ผู้อื่น พอใจในการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น ไม่มีความเห็นแก่ตัวเลยนี้

เมื่อไม่มีความเห็นแก่ตัวมันไม่มีเรื่อง : ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม

โกหกหลอกลวง ตีมันน้ำเมา ความผิดบาปสารพัดอย่าง, อาชญากรรมเล็กน้อยทุกอย่าง
กระทั่งคดีทางแพ่งทางอาญาเต็มไปด้วยในโรงศาล มันมีไม่ได้ถ้าคนไม่เห็นแก่ตัว.

นี่กล่าวทำ ถ้าใครไปหามาได้ หาอาชญากรรมเป็นโทษโดยที่ไม่เกี่ยวกับความเห็นแก่ตัวนี้;
อาตมายินดีจะให้รางวัล จะไปขอทานมาให้รางวัล เอาเท่าไรก็ตามใจ, เพราะว่า

ความเลวร้ายทั้งหลายมาจากความเห็นแก่ตัว, ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว

ไม่มีความเลวร้ายใด ๆ : คดีทางแพ่งทางอาญาก็ไม่ปรากฏ, ประชาชนไม่เห็นแก่ตัว

ผู้แทนไม่เห็นแก่ตัว รัฐบาลไม่เห็นแก่ตัว ข้าราชการไม่เห็นแก่ตัว

พระเจ้าพระสงฆ์ไม่เห็นแก่ตัว ทุกคนไม่เห็นแก่ตัว, ไม่ต้องมีกฎหมาย ไม่ต้องมีศาสนา.

การปกครองที่สูงที่สุดคือการปกครองที่ไม่ต้องมีการปกครอง

เพราะว่าประชาชนไม่เห็นแก่ตัว เป็นการปกครองที่ไม่ต้องมีการปกครอง.

นักปราชญ์โบราณเป็นพัน ๆ ปี – เหล่าจื๋อเนะ มันพูดอย่างนี้ว่า **"ระบบการปกครองที่ดีที่สุดคือระบบการปกครองที่ไม่ต้องมีการปกครอง"**; ก็ทุกคนมัน ไม่เห็นแก่ตัว มันก็เห็นแก่การงาน เห็นแก่หน้าที่ เห็นแก่ธรรมะ มัน สนุกไปในการการทำงาน สนุกไปในการช่วยผู้อื่น ช่วยผู้อื่น, เห็นหน้าถามทันทีว่าจะให้ช่วยอะไร; ไม่ใช่ว่าจะคิดลึกซึ้งโมยะ จะคิดเอาเปรียบ จะคิดอิจฉาริษยา. นี่เรียกว่า **ไม่เห็นแก่ตัวแล้วไม่ต้องมีกฎหมาย** แล้วก็ **ไม่ต้องมีศาสนา** เพราะว่าไม่เห็นแก่ตัวเสียแล้ว มัน ถึงที่สุดแห่งศาสนาเสียแล้ว. เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านบูชาความไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ แล้วการงานทั้งหลายก็จะเจริญ ไม่เฉพาะการกสิกรรมหรือการเกษตรกรรม.

นี่ธรรมะ ยอดของธรรมะ ยอดของธรรมะ **สูงสุดของธรรมะคือความไม่เห็นแก่ตัว**. ถ้าท่านมาที่นี่เพื่อแสวงหาธรรมะชั้นยอดสุดของธรรมะ ก็จงศึกษาเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว อ่านหนังสือฟังเทปดูภาพอะไรก็ ทุกอย่าง, สะสมความรู้เรื่องไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ตัว, เห็นแก่ธรรมะ มีความถูกต้องอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว. นึกถึงตัวเองเมื่อไรยกมือไหว้ตัวเองได้ทันที เพราะมีธรรมะ; ถ้านึกถึงตัวเองเมื่อไรแล้วเกลียดหน้าหน้าตัวเองนั้นไม่ไหวแล้ว ไม่ไหวแล้ว ไม่มีอะไรเหลือแล้ว คือไม่มีธรรมะสักซึ่ฝง; ถ้า **นึกถึงตัวเอง มองดูตัวเอง** เมื่อไร **ทางกาย ทางวาจา ทางใจ** เห็นแต่ความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง **และยกมือไหว้ตัวเองได้** นั่นแหละคือ**ความมีธรรมะ**.

เขามี **ธรรมะทั้งหมด** ก็ร้อยก็พันก็หมื่นก็แสนก็ล้านอย่าง มัน **สรุปอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว** มันจึงศึกษาความไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ; ถือเสมือนหนึ่งว่ายืมมาจากธรรมชาติ อยามิตัวกู – ของกู ไหยกหูซุหาง, ยืมของธรรมชาติมาพัฒนาให้เจริญ ให้เจริญ ให้รู้จักมรรค ผล นิพพาน ทันแก่เวลา.

นี่เรียกว่าธรรมะ ๆ ที่ท่านทั้งหลายมาด้วยความตั้งใจว่าจะแสวงหา เพื่อไปไขประกอบหน้าที่การงาน ประกอบตัวชีวิต ให้เป็นชีวิตที่ถูกต้อง ให้เป็นการงานที่ถูกต้อง เพื่อให้มีเพื่อความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง และให้มีกิจการงานสำหรับมนุษย์ที่ถูกต้อง; มีแต่ความถูกต้อง ๆ ๆ ถูกต้องพอใจ สิ่งนั้นเรียกว่าธรรมะ. **ธรรมะคือหน้าที่ที่ให้เกิดความถูกต้อง, ถูกต้องแก่ความรอบรุดทั้งทางกายและทางจิต รุดทุกชั้นตอนแห่งชีวิต รุดทั้งเพื่อตัวเองและผู้อื่น; สิ่งนี้คือธรรมะ**.

ขอให้ท่านทั้งหลายได้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องธรรมะ ได้รับธรรมะ และปฏิบัติให้มีธรรมะ และประสบความสำเร็จของอกามในหน้าที่การงานในชีวิต, มีชีวิตชนิดที่ไม่กัดเจ้าของแต่รุ่งเรืองอยู่ด้วยธรรมะ เป็นความสุขสวัสดิธรรมเย็นเป็นพระนิพพาน เป็นประโยชน์ครบถ้วน ทั้ง ๓ ประการ แก่ผู้อื่น, มีความสุขสวัสดิอยู่ทุกทิพารাত্রีกาลเทอญ.

ขอยุติการบรรยาย.

The Duty of Professional Agriculturists

***Summary:** This lecture to agricultural educators and officials uses dual meanings of key words as a mechanism to explain the deepest teachings of Buddhism in terms related to agriculture. It begins by interpreting the essential truth of and indeed the etymological origins of Dhamma as a duty and the performance of one's duty. It uses the Thai word for nature to introduce the linkage between the Dhamma and responsibilities of everyday life as a duty because life may be considered as borrowed from nature. In this context looking out for oneself selfishly is seen as the opposite of moral or natural behaviour, yet it is recognised as the basis of current society and agriculture. Development of society, economy, and one's spirituality are explained in terms of correct or unskilful development, with the conclusion that the primary duty of humans is their personal spiritual development to understand the true nature of all existence. An analogy of life and rice cultivation includes introductory historical and contextual comment before relating spiritually-aware behaviour to traditional rice cultivation conducted communally to everyone's best ability to provide a harvest of ultimate peace and calm.*

Lecture by Than Buddhadasa Bhikkhu to Agriculturists, 25 March 1991.

Good persons who serve as teachers and officials concerned with agriculture, I am so pleased that you have come here to Suan Mokkh seeking knowledge of Dhammaⁱ to incorporate into your continued personal development and professional responsibilities.

Let me introduce two ways in which this thing called 'Dhamma' is so useful as to be essential to life. The first is Dhamma fulfilling the potential of being human; regardless of our individual characteristics, professional and other responsibilities, and the various other differences between us, we all require a correct understanding and moral base if we are to use this life properly. The second way in which Dhamma is essential to everyone is in assisting the quality of our actions in our work and other responsibilities in life while incidentally making them enjoyable, satisfying and valuable. At the very least, these two aspects of Dhamma provide the essential foundations to make you a moral person who in turn is best able to discharge responsibilities effectively.

On the other hand, if Dhamma is absent, one's life will be painful, as if it is biting its owner – 'a life that bites its owner' is worse than a dog's, for who has ever seen a dog bite its owner!ⁱⁱ This type of life is a living hell, dominated by constant bites, from such feelings as hurt, love turning sour, anger, hatred, fear, concern for the future, yearning for the past, being hurt by the past, excitement, envy, worry, and jealousy. Such lives that have lost their way are so intolerable, bitten by their owners to such an extent, that suicide is frequently considered as a means of escape, even among the wealthy. All this

occurs because the essential foundations of life have not been laid correctly. Where life turns and bites you there is no calm or peace, joy or happiness, and it is most difficult to be useful to yourself or to others.

In terms of being useful, the Buddhaⁱⁱⁱ spoke of three types utility, which you should remember well and apply in your lives:

1. being of use to yourself
2. being of use to others
3. being of use to all things in the world – incorporating the first two types within an understanding that everything in the world is mutually supportive.

It is our responsibility to observe these three types of usefulness in our lives. If we do not, an underlying lack of peace will prejudice all our acts, even those aimed at benefiting ourselves. The ups and downs of life, experienced as sometimes laughing, sometimes crying, sometimes seemingly crazy, are the result of life lived incorrectly, not in accord with real nature.

Your work and other responsibilities must be consistent with Dhamma. Whatever your role, be it rice farmer, horticulturist, merchant, government official, artisan, committee member, or beggar,^{iv} your responsibility is to do the best to your highest personal satisfaction. If conducted with sufficient Dhamma, your work will be enjoyable and easy; if you sweat profusely it will be as blessed holy water, not the hot water of the restless and ignorant. This enjoyable, cool and holy sweat of satisfaction arises from the correct performance of your duty, no matter how hard the task.

Now, consider this question carefully. Is it necessary to conduct your duty, any duty, to the extent that it is foremost in your life? You might say that ‘it depends on capabilities and weaknesses of others involved – not just me’, and make excuses that ‘I have made all the inputs I had to and should not be responsible for the outcome’ – ‘that I was not put on this earth for this purpose!’ – ‘that I didn’t even ask to be born in the first place!’ – ‘and anyway, why am I being forced to do this, do that?’ Such modern personal democracy! So, if you think like this, just try not doing your duty to your utmost – it surely will be a ‘life that bites’ back severely.

You should worship your work, your duty, as the highest action, because it is salvific in various ways depending your outlook. One way to view it is as the ancients who believed, as a principle derived from Buddhism, that life was borrowed from nature^v Your life is not your own property as ignorant persons think today. Our ancestors saw it as a combination of soil, water, fire, wind, air, and spirits and this encouraged them to care for and develop^{vi} themselves spiritually so that they could return their borrowed lives to their owner in the best condition when the time came.

To consider any aspect of your life as your own and to do as you will is to rob, to embezzle, and such action will surely come back to bite you. Treating this borrowed life as if you have created it yourself is to live a lie and leads to lustful desires replacing moral actions. Just compare the difference yourself, between considering life as pleasing

yourself, or as an entrusted, unconditional, interest- and depreciation-free loan from nature to develop as skilfully as you can. Nature's loan of life allows you complete freedom to choose - developing your life for your own benefit will cause it to bite you. The alternative is to develop your life morally to your highest satisfaction, caring for it as a borrowed good to return to its owner on demand. Nowadays there are few persons older than 100 years, so we might say that 100 years is the duration of the loan. To return it, metaphorically, as a 'stinking, rotten dirty mess like a corpse in a coffin that even ghosts wouldn't accept' is not the correct way to repay the loan. Yet this is what life developed only for self-satisfaction is like; it contains no inner quietness or calm, it is ruled by fear, subject to oppression, and plagued by unsavoury problems that are eventually so overwhelming that they cause untimely death.

How can we develop or improve ourselves spiritually when we act in total opposition to nature, destroying forests, watercourses and waterholes, and roads and canals built by our forefathers? In fact, today we don't tend to develop anything personally because we have allocated that role to the government, or have manufactured other reasons for our lazy inaction. We don't personally care about maintaining natural beauty and its integrity; nor do we seek to co-exist with nature in the manner of our grandparents. However the fact is, there is no need to bother the government for such community matters. For example, the traditional annual processions of Buddha images along roads and canals once prompted communities to say 'we will be proceeding along the roads and canals with the respected image, we should extend, repair, beautify and maintenance them out of respect for the teachings and ceremony'. In this way infrastructure was developed and preserved without any recourse to government.

Nevertheless, today we prefer to rely on government out of selfishness and laziness. We seek advantage over competing persons and envy those who attract assistance before us rather than develop local facilities ourselves, and in so doing we foster ingratitude, waste, dishonesty, and crime to such an extent that it is now almost impossible to find a safe place. Many decades ago, I went to Bangkok and felt that it was safe everywhere, anytime of the day or night; but in recent times it has deteriorated to the extent that one is constantly aware of crime. In addition to such unskilful development, we further damage ourselves through vices and the allurements that lead to them in such forms as amusement halls, excessive alcohol consumption, and undesirable nightlife. One of the resulting problems is drug addiction, which may now be seen worldwide – it is much more than a national or personal problem. Such problems make modern society's pride in its progress laughable when one considers that primitive man had no such social problems.

Similarly, while disease is an ever-present human phenomenon, we are now globally subject to diseases that humans should not be, and from which even 'dogs do not suffer'.^{vii} You will have all heard of the global efforts to control such diseases. All these are products of our misguided development, which makes us the laughingstock of 'ghosts, monkeys, and primitive man'. This is all ignorant development.

Today's education is highly developed for health, politics, economics, and technology. Computers appear to be everywhere in the world. So, why is the world not at peace? Why does it have rising and intractable problems associated with crime? The answer is clear – because each development has been oriented to our greed or lust for a selfish benefit. By not developing in a manner that suppresses greed, we have increased selfishness in a self-feeding cycle where development is for selfish ends - because it is devoid of Dhamma. It only has cleverness, cleverness that allows travel to the moon and stars as if strolling in the backyard. Such cleverness produces no peace or happiness because it lacks Dhamma and because the education oriented to such cleverness is mad, and this madness is global yet Thailand, a small country, follows the behind of the foolish larger countries. Education produces such cleverness that graduates do not know how to use it except in seeking selfish ends. And so everything is oriented to selfishness^{viii} – the poor, the rich, beggars, labourers, employers – all think of themselves first, even the election of political representatives involves payments – all totally inconsistent with Dhamma. Selfishness pervades and everything crumbles; that is why it seems we can never have enough jails, police, or courts.

Try being unselfish. Just that one thing, not being selfish, eliminates all wrongdoing. We could then do without jails, police, courts, laws, and even religion. Please remember this, and if you don't agree you're free to reject it all! Without selfishness, we can do away with laws and religion, because the essence of religion is to teach unselfishness, so if there is no selfishness, what need is there for religion? However, today's society is selfish and no number of laws can ever be sufficient to control its effects; religion assists in maintaining order but is insufficient. So society has become riddled with wickedness and greed - just take a look!

From this perspective we can say that we have not developed or progressed correctly. Education teaches irresponsible cleverness, not Dhamma. In contrast, back in the early days, Dhamma was integral to education, as we can see in the basic and advanced education that was once conducted at the temples. In the past, young temple boys were trained in Dhamma, including not being too selfish. You may not know the detail of the life of temple boys – they had to serve the senior monks from preparation of the two meals of the day to cleaning duties, especially the accommodation, but also the various religious and administrative function rooms of the temple, rising before and retiring after their teachers. After five or ten years of disciplined and unselfish attention to their duties, as ordained monks they were allowed out of the temple and overall they remained unselfish, because they had learned and acted the Dhamma. Their academic knowledge was not great but they were unselfish, honest, expressed gratitude, and reciprocated kindness. And so life in the villages, cities, and all social gathering points was peaceful and happy.

As far as we know, today's separation of education from Dhamma, or if you like, religion, derives from the great universities such as Oxford and Cambridge. Before this, education was conducted through the respective religions and was based on self-control prohibiting greed. Later, schools progressed with society to the extent that they became independent of religion, and education changed. The gentlemanly products of the past

who looked to the Dhamma, have now replaced by seeming gentle-men and -women who look only to themselves as a result of an education system separated from religion and freed of morality – students were once refined in the Dhamma, now they are refined in selfishness. The system reveres cleverness, which in the absence of moral context, is applied to selfish ends rather than to the benefit of the community, religion, the world, and society. This selfishness is now so deep that it would be difficult to control or solve, and this product of separating education from religion is what we call ‘secularisation’ – a devilish cleverness used to gain personal advantage over others. I call this type of education wrong, a crazy cleverness, the opposite of applying knowledge to the benefit of others.

The world today is as it is because it does not have Dhamma. I have spoken this way in order to have you understand that Dhamma is essential to being completely human. It is necessary for the best performance of your work and other duties, and for the whole global society to have peace and happiness. It can redefine the shape of the world, in contrast to its current shaping by selfish desires. This crazy, ignorant selfishness has created a world defined by money. Some people misunderstand and think that if they do not look out for themselves, then no one else will. Please don’t think this way, it is wrong! Selfishness produces no good at all, it seeks only its own reward; we can roll all of the words related to lust and desire into this one word, selfishness.

With the wisdom of insight, no action related to ourselves is selfish, but may rather be termed ‘self control’, ‘self-respect’ or ‘self-development’. Don’t worry that being unselfish means that you will not accomplish much, in fact when you will act with the correct feeling of responsibility and respect for yourself, you accomplish more while at the same time developing to your highest potential. This life is but a fixed term loan from nature, so our time should be used wisely not frittered away – to do otherwise would be wasting the privilege of having been born.

So how should we develop our life? From ancient times, there has been a style of instruction based on listening to stories about the life of the Buddha.^{ix} One such story relates to successful development of life. It concerns a self-satisfied successful man who had followed the social rules of morality and retired from his profitable business, with honour, power, and general good fortune. Having passed responsibility to his children so that he could relax, ‘dress in white clothes, wear white shoes, and carry a white umbrella’ while leisurely strolling in the forest, he was the very epitome of a successful man of his day. The story continues that, one day he met the Buddha who had also entered the forest, and boasting to the Buddha of his success, looking down on him - as if he was a beggar for he was dressed in simple monks’ rags - as one who had not conducted his life successfully. The Buddha showed no anger or hatred, but simply asked ‘when the children of such a successful merchant die, how would he feel?’ Eventually the boaster replied that he would weep with unhappiness. The Buddha then replied that such a life is still subject to suffering and has not been successfully developed.^x

There is no need for problems to occur, for life to retain worries such as those of the retired merchant who didn’t fully understand himself. The story continues – the retired

merchant realising that he had not developed his life correctly, asked the Buddha what to do. The Buddha taught the Dhamma to him at a higher level than the normal moral precepts, noting that developing life in accordance with the basic principles of Dhamma is only the beginning. He then explained how living in accord with the Dhamma banishes worries, frustrations, anxiety and all such concerns that may be grouped as suffering. He explained the causes and relationship of death and separation from Dhamma in terms transcending the ordinary world until the retired merchant saw the truth that his life had been developed in ignorance, and with that knowledge, the retired merchant realised the real meaning of successful spiritual development of life, above and beyond any worldly sense.

To summarize, Dhamma first provides us with the basis for being a moral person and for developing our lives in the everyday world, and it then provides for a higher level of development beyond that world as well. This is the story of Dhamma that I would have you all understand. I personally know this Dhamma as the truth to my complete satisfaction. Use your time here to find the path of Dhamma so that you may apply it in the conduct of your life as you perform your professional and other duties to your fullest capability at all times, for your life is but a borrowed good.

Now I will talk about the meaning of Dhamma in the performance of professional duties. From our first school teachers through, we have been told that Dhamma is the teachings of the Buddha, but just think of the various different meanings that are given to 'Dhamma'. The real meaning of Dhamma in the original Indian Pali language^{xi} according to the dictionary is 'duty'. Our Thai meaning of Dhamma as the teachings of the Buddha is limiting, because the Pali meaning encompasses the teachings of all religions, from anywhere. If there are ten other alternative religions to Buddhism in the world, their teachings are all considered to be Dhamma –choose whichever you like, it is Dhamma.

No, Dhamma is duty, and duty is Dhamma; it is an escape or saving mechanism that guides into moral thought, deeds and all facets of life from birth to death. It is like a system of behaviour, a systematic method for the execution of your duty that is completely appropriate for both body and spirit, as it provides a release from the cycle of death^{xii} and suffering throughout life to the benefit of ourselves and others. It especially benefits others, for no one lives alone in this world. Who, if the whole world was given to them, could abide living alone? It is unnatural. The Dhamma of life did not create the world for one person to live alone, but for large numbers of persons to live together, with large numbers of trees and animals. Living alone cannot save you from death or suffering; the release from these requires us to think about ourselves and others within the Dhamma as the essential duty. This is life at its highest level, where lust and desire are extinguished, where there is no thoughtless laughter, no crying, no birth, old age, pain or death;^{xiii} one no longer feels that suffering is an unavoidable part of life. Even, the world of money has its own limited dhamma, in its accepted truth that suffering is inevitable, but the true Dhamma requires us all to actively develop ourselves spiritually for the benefit of those trapped in such suffering.

Now I want to talk about the Dhamma for agriculturists. You are university students, teachers, professors, and government officials concerned with agriculture with diverse responsibilities and life experiences. Agriculturists' duties are important in terms of self-reliance and self-determination, and there is also an important association in the Sanskrit and Pali languages from which the Thai word for agriculture is derived – it concerns the land and its produce. The historical progress to agriculture, which included such innovations as ploughing, is used by archaeologists as an indicator of the beginning of civilization and culture. Prior to this, humans were naked, lived in the trees or holes in the ground, yet they had few of what modern persons consider problems. They didn't cultivate plants and they didn't hoard, and they didn't have the problems we worry about today.

The advance of agriculture led to organization of work oriented to a productive agricultural output. This required management and coordination by a local leader of each agricultural community, whose role gradually expanded to that of lord of the land with command over all matters of the community. These roles were at those early times invested in that one person, but today in Thailand require 13 or so ministries. The evolution of small cultured agro-city societies and increases in population eventually led to major cities and countries developing. The ability of one person to control all matters in a larger society or a country was soon exceeded and required delegation through formal administrative structures. The utility of the approach was probably highest at its early stage when agriculture was the primary focus of a local ruler and the pivotal role of farmers was recognised.^{xiv}

This development of agriculture is an allegory for spiritual development. The land may be seen as the body developed into a rice field with its canals, which in turn represent the flow that calms the mind and leads to the bountiful harvest of nirvana.^{xv} Nirvana may also be seen in the act of working the rice field, what the Buddha called an undying^{xvi} rice field, with faith that there will be a bountiful harvest, with the perseverance of sustained growth-giving rains, and the wisdom of well-ploughed furrows that produce the undying harvest – each stage in its sequence. Nirvana in this sense is farming, and as farming is no small thing, neither is the spiritual abstraction in this analogy of nirvana and rice farming. Rice is not really produced in this way these days, because selfish production objectives have intruded, and these are necessarily lacking Dhamma. Failure to understand the essence of duty as Dhamma in rice production has removed the enjoyment of farming's hard work. If we undertake our human duty properly, recalling that duty means Dhamma, then we will cultivate ourselves spiritually as our primary action.

The Dhamma in rice farming, with its dutiful ploughing in the hot sun behind a buffalo,^{xvii} is enjoyable and conducted with a felt smile. The early rice farmers knew such satisfaction because they felt their duty as their most important moral responsibility and action. The most important thing that we can do is our duty. We can call it 'farming' using the ordinary materials – natural resources - to produce the harvest, which when we commit our minds and spirits, is nirvana.

Nowadays we notice obstacles to the successful production of ordinary rice resulting from selfish desires. There is no love of the Dhamma, so there can be no love or committed execution of duty – as soon as the sweating starts, they say ‘it would be easier to steal’ - they seek a short cut to wealth out of selfishness. If it is the true rice produced with a pure heart, then there is delight when the sweating starts and the farming is fun and productive. Pure hearts don’t get drunk or use other drugs, they don’t seek out allurements that lead to ruin, and they don’t contract diseases from unskilful behaviour – ‘diseases that even dogs don’t contract’. If farmers and you agricultural specialists understand that farming seen in this spiritual way has been humanity’s highest duty since antiquity, this would be a great thing – your harvest would be a useful life, it would be a profitable harvest that may be considered timely development of this borrowed life from nature.

Today, the failure to apply Dhamma to professional and other duties is not due to its absence, but rather to an insufficient understanding resulting from the most cursory study of Dhamma. Farmers still revere the traditional holy water ceremonies, observed according to ritual but without commitment – I say, there is no holy water in that, go and work until your sweat becomes the real holy water, but they prefer the ceremonies and so there is no sweating because of selfishness, they want to put themselves to the least effort. They look to themselves rather than looking to and loving Dhamma. Those who love the Dhamma, don’t fear sweating, in fact they fear nothing, they commit themselves to following the natural law – morality, rather than selfish ways. Selfishly looking to yourself can never coincide with looking to Dhamma, and precludes your looking to other persons. Looking to the Dhamma and therefore others gives satisfaction, even when sweat floods from you, for you see it as holy water that is the symbol of having executed your duty correctly. When you don’t look to that sweat, you do not look to Dhamma but to yourself, preferring idle sensual pleasures, which is in fact looking to or lusting after your own desires.

These days, the whole world worships such idle sensual pleasures in the materialism that promotes existing and new desires and excesses, such as superfluous fashions in housing and decorative items - even to the extent that medicines are used recreationally and to excess. The engine of development within this system is greed, which is promoted to further the selfishness that fuels the engine. Such development has no orientation to the suppression or control of greed. Education does not serve to reduce greed; it only encourages cleverness which better equips persons to look to their own gain, making them just self-centred educated slaves to greed who respond to desires with more desires, causing all the problems that I have mentioned.

Let me emphasize that the highest Dhamma is that of unselfishness; if you pursue this highest Dhamma, you will see that the reality of selfishness is laziness, lying, cheating, taking advantage of others, envy, wastefulness, destruction of communal values, pollution, and the cause of car, fire, and other serious accidents such as reported in newspapers. Accidents arise from self-centred actions that lead to carelessness in matters that may not seem to benefit the self; this can extend to wrongful actions, such as in cases where a person who should not be driving becomes a danger to himself and others. Thus,

ego-centricity causes accidents. Such self absorption extends to destruction of public facilities, taking ‘short cuts to riches’, resulting in robbery, cheating, and standover tactics with everything serving a lust for personal gain and ego; the same causes are active in serious sexual and other crimes, drug addiction, and ‘diseases that even the dogs don’t contract’.

No matter how many jails are built in such circumstances, it is never enough –alternative means of curbing excessive behavioural cannot replace jails and in any case, no matter how many devices are created, it will never be enough. Self-centredness continually increases itself. There are not enough psychiatric hospitals either, because selfishness in the form of ego crises produce madness as people lose their way, even to the extent that some kill their parents, spouses, children, and themselves as well. When the ‘final curtain falls’ like this, it is madness, and if we look at all the patients in psychiatric hospitals, the root cause of their various complaints is excessive selfishness. This leads people to lose their way to the extent that they either go crazy or die.

Let’s help each other. Whether we are rice farmers, horticulturists, or whatever, don’t sacrifice yourself to selfishness – it is the evil I have described. We should commit ourselves completely to correct actions by looking to the Dhamma and to others. We should perform our duties usefully for others, not for ourselves alone or in a manner that exploits others. Without selfishness, there would be no murders, stealing of other’s wealth, lying, cheating, drunkenness, or effects from evil deeds. However, the current pervasive wrong and unskilful behaviour leads to criminal courts being overloaded. If anyone can find any criminal act unrelated to selfishness, I would be willing give you your choice of a prize – I am sure it would be donated if I asked for it! Because all evil is sourced to selfishness.

If there was no selfishness, evil acts and criminal cases would disappear. If the populace, elected representatives, the government, civil servants, monks - everyone - ceased to act selfishly, there would be no need for law, religion, or government oversight because a populace not centred on self would not require overseeing; there would be nothing to oversee. Thousands of years ago, Lao-Tse said this when he described the best form of government as a system that requires no governing, where all persons behave morally, look to their work as their duty, and where selfish desires are subordinated to work and helping others. When such persons meet someone, they ask straight away – ‘how can I help?’ - not thinking ‘how can I steal from this person?’, or ‘what advantage over them can I gain?’, or envying the other party.

Unselfish behaviour does not require laws or religion, because the unreality of self is, in fact, the highest teaching of religion itself. So please, commit yourselves to looking to the Dhamma and fellow humans and beings, and then your various types of work will progress, not only in agricultural fields. The highest teaching of the Dhamma is therefore to not be self-centred. If you have come here seeking the Dhamma, you must study the essence of such unselfishness – read books, listen to tapes, look at the instructional pictures^{xviii} to gain the understanding of non-self as Dhamma.

Look to the Dhamma, look to the very detail of correct behaviour, and whenever you think of yourself with Dhamma, raise your hands in a wai^{xix} to yourself immediately, but if you think of yourself without any trace of Dhamma and cannot face yourself, do not wai for there is nothing there. When you think of yourself, look at the morality of your body, speech and mind, then you can wai yourself – that is Dhamma. The essence and totality of Dhamma may be summarized as unselfishness in the sense that the self does not exist,^{xx} so study it and look to Dhamma. Behave just as if you are on loan from nature – don't think in terms of a self existing, of things being of one's self. Beware the ever-demanding ego! We are a loan from nature to develop spiritually to know the experience of nirvana – this is what is called Dhamma.

It is Dhamma that you have come in search of means of integrating these truths into your duties, work and life to make your lives worth living, your work worthwhile, yourself a moral person, and to work to the benefit of humanity. Dhamma is duty to act morally, which leads only to correct outcomes, including release from all the sufferings of worldly life, both physical and mental for yourself and others. May all of you know and understand the Dhamma, receive Dhamma, act with and for Dhamma, and find beauty in the complete success of your professional duties and your whole life. May your life not 'bite its owner' but proper with Dhamma, may it be happy, calm, and cool - and thus nirvana, as you develop yourself while helping others on their paths and living within the understanding of the interdependence of all things.

Let me finish here.

Notes:

ⁱ 'Dhamma', being the Pali language form of the more common Sanskrit 'Dharma', refers to the essential truth of life, which is able to be known through insight. However, the word is variously used, as explained in a Thai example in the text of the lecture, and its definition is often limited to the teachings of the Buddha. The original meaning appears to be 'to hold' and relates to holding the essential truth or way, and need not be limited to the Buddhist or Hindu religions. Written without a first capital, dhamma is also sometimes used to mean the delusions that pass as 'truth' within worldly situations.

ⁱⁱ One can imagine the dogs wandering unhampered through the gathered audience – Buddhadasa Bhikkhu commonly used expression such as 'a life which bites itself' to describe the self-inflicted suffering common to worldly persons, and emphasised his point by comparing this to a dog's life - a comparison with greater impact in the Thai language in which relating humans to dogs may, in other cases, be considered insulting.

ⁱⁱⁱ In the Theravadan Buddhist tradition common through Burma, Cambodia, Lao-PDR, Sri Lanka, and of course, Thailand, such references are to the earliest texts, the Tipitaka, which were written at the first meeting of Buddhist elders centuries after the death of the historical Buddha (Sakyamuni Gotama) in order to promote common understanding of the insights and teachings of the Buddha. Their detail and length is a testimony to the discipline of the oral tradition of the era.

^{iv} Cultural attitudes to beggars may confuse the intent of the teaching. It is not meant to be a comment of ‘lifestyle choices’ as begging may sometimes be represented in some Western cultures; rather it is one in a list of sample situations in which persons find themselves for whatever reason, and assumes the Buddhist teaching of contentment with one’s situation, provided it is not immoral in terms of Dhamma, as the context in which one practices the Dhamma.

^v The Thai word ‘Thammachat’ is usually translated as nature, although this fails to capture its full meaning and, in particular, the meanings drawn out by Buddhadasa Bhikkhu. Many of his writings and lectures use ‘Thammachat’ to express a concept of Dhamma (Thamma) as natural law and moral actions towards all beings and ‘chat’ (birth, life incarnation, nationality [modern]), to provide a series of meanings that range from the natural environment to the behaviour of an enlightened being. In this context, the analogy of life being borrowed from nature may be seen to be self evident if one accepts the origin of the word Thammachat as relating to Dhamma and life incarnation.

^{vi} ‘Develop’ or ‘development’ has a deeper meaning than these English words. Elsewhere Buddhadasa has explained that the Pali word used in Thai language as ‘phatana’ to translate the English word ‘development’ is a recent innovation in the social and economic context, and that its original usage related to spiritual progress or development. This provided the basis of his comparisons of, and puns on, economic and spiritual development in this lecture.

^{vii} This may sound euphemistically diplomatic in English as a means of not mentioning specific diseases, but the reference to dogs in the Thai in fact emphasises baseness of human society.

^{viii} ‘Selfishness’ or ‘looking to oneself’, or ‘ego-centricity’, or ‘self-centredness’ are used throughout the lecture to describe an attitude or orientation of individuals that is so pervasive as to have influenced the structure of society to serve selfish ends, thereby redefining selfishness into various socially accepted guises, which in turn obscures understanding of the Dhamma. Buddhadasa’s emphasis seems to be that the intention of an act determines its effects, and a general intention to look after oneself above others, referred to here as self-centredness, leads to effects unforeseen in the narrow-minded actions of the selfish. Refer also to note xx.

^{ix} Such stories, some apocryphal, others with probable historical origins, are contained in the Jataka and other texts of the Tipitaka, or sometimes are later inventions. They have been used as a means of relating moral behaviour and explaining the operation of natural law including karma, in everyday terms.

^x Refer to note vi.

^{xi} The common language of the time of Buddha in northern India and the language in which the original texts, the Tipitaka (‘Three Baskets’ of texts) were recorded.

^{xii} ‘Death’ may be understood as referring to the sorrow of loss of attachments ranging from ideas to possessions of one’s self (refer to note xx). This relates to the central Buddhist insight of Dependent Origination, which is the cycle of ‘birth’ through consciousness, attachment, disappointment and ‘re-birth’ common to everyday existence. In this context, ‘death’ is not necessarily meant to refer to the end of a biological life.

^{xiii} The concepts of birth and death, for example, may be interpreted according to other Buddhist teachings to mean the arising and decline of new and illusory ideas and material objects of desire in the ordinary mind that is ignorant of the Dhamma. See also note xii.

^{xiv} This historical view is close to the current knowledge of the region that became Thailand, which emerged from hunter-gatherers to agriculture with migrating rice growers who established small communities united through shared irrigation schemes in river valleys with the water-controller being allocated the most important and powerful role. Codified responsibilities of the controller were retained as communities merged and more powerful local leaders arose, and this trend continued until local kings

emerged, still retaining names, positions and responsibilities related to agriculture. Today, vestiges remain in the public ritual roles expected of the King. (Refer to the book 'Thai Agriculture: Golden Cradle of Millennia', Kasetsart University, Bangkok – 2000; 495 pages).

^{xv} 'Nirvana' ('Nipphan' in Thai and Pali) refers to a state of absolute calm or enlightenment, and seems to have literally meant 'to cool down', possibly by wind blowing on a hot object. It is the objective of spiritual development, possibly the original intended meaning of being in the Kingdom of God or Heaven in Christian references.

^{xvi} 'Undying' might also be rendered as eternal or immortal, although the Christian uses of these terms can lead to confusion. The intent here seems to be to relate actions to the undying or omnipresent true nature of existence, which is the Dhamma.

^{xvii} Agricultural analogies all refer to wet rice cultivation, which is a critical component of the food, culture and history of the region. Refer also to note xiv.

^{xviii} The complex at Suan Mokkh has a large collection of tapes of lectures by Buddhadasa, a bookshop with a range of his and other Buddhist books, and a gallery of thought-proving murals and pictures used for instructional purposes.

^{xix} 'Wai' is a cultural gesture of respect, performed by placing one's hands palm to palm against the upper chest and raising them toward one's head.

^{xx} The teaching that the self does not exist is perhaps the most difficult, for a culturally Western reader, of the concepts related in this lecture. It derives from the insight of spiritually advanced persons, commonly referred to as mystics in the West, that the mental construct which arose to aid communication in the material world is usually erroneously and subconsciously extrapolated to assume that each person, particularly while alive, is a separate and continuing self. Various intellectual arguments against this illusion are propounded in Buddhism, and the essential realisation of this truth beyond intellectualisation through experience is the objective of meditative practices.